

OMA OPETTAJUUS KOETUKSELLA

kasvaminen opettajuuteen

Hanna Sorri-Kosola

**JYVÄSKYLÄN
AMMATTIKORKEAKOULU**
Ammatillinen opettajakorkeakoulu

Tekijä(t) Sorri-Kosola, Hanna	Julkaisun laji Kehittämishankeraportti	
	Sivumäärä 19	Julkaisun kieli Suomi
	Luottamuksellisuus ☐ Salainen ☐ saakka	
Työn nimi Oma opettajuus koetuksella, kasvaminen opettajuuteen.		
Koulutusohjelma Ammatillinen opettajakorkeakoulu,		
Työn ohjaaja(t) Miettinen, Raija		
Toimeksiantaja(t)		
Tiivistelmä Kasvaminen opettajuuteen ei tapahdu hetkessä. Se on ikuinen projekti, jota kasvatetaan ja kehitetään uusien ajatusten pohjalta. Kokeilunhalu, innostuneisuus ja moni muu positiivinen sana kuvaavat hyvän kasvun pohjaa opettajuuteen. Opettajuus on tänä päivänä haaste. Opettajan rooli on vuosikymmenten vaihtuessa muuttunut erittäin voimakkaasti. Behavioristinen oppimiskäsitys väistyy, ja tilalle tulee oppimiskäsityksiä, jotka ottavat eri tavalla huomioon arvot, tunteet ja toimintatavat otetaan huomioon eri tavalla. Niissä korostetaan yksilön vastuuta oppimisesta. Nämä ajatukset asettavat opettajalle uusia haasteita. Jokainen oppilas on ainutkertainen yksilö. Ydinkeskeinen opettaminen tarkoittaa oppilaan oppimisen ohjailua ja avustamista ottamalla huomioon oppilaan omat toimintamahdollisuudet ja kokemustaustat. Tavoitteena on auttaa oppilasta löytämään oma yksilöllinen oppimispolkunsa positiivisten osaamis- ja oppimiselämysten avulla. Opettajan suurin tehtävä onkin ohjata oppilasta oppimista edistäville reiteille, joita edeten oppilas itse löytää ja kokee oppimisen voimakkaat elämykset. Ei ”kaadeta” oppia niskaan, vaan luodaan oppimista tukeva ja ohjaava vuorovaikutus		
Avainsanat (asiasanat) ammattillinen opettajakoulutus, ammattitaito, opettajuus, opetus		
Muut tiedot		

Date

26th.may 2009

Author(s) Sorri-Kosola, Hanna	Type of Publication Development project report	
Pages 19	Language Finnish	
Confidential ☐ Until		
Title Individual teacherhood at trial, growing into teacherhood		
Degree Programme (Vocational Teacher Education/Student Counsellor Education/Special Needs Teacher Education) Vocational Teacher Education		
Tutor(s) Miettinen, Raija		
Assigned by		
Abstract <p>Growing into teacherhood is not accomplished in a short period of time. It is a long-lasting project which is raised and developed from new ideas. The will to experiment, enthusiasm and many other notions can be described as something that creates a good basis for teacherhood.</p> <p>The present times reveal challenges in teacherhood. The role of the teacher has changed dramatically during the last decades. The behavioristic approach to learning is giving way to new approaches, where values, emotions and procedures are taken into account in a new way. Individual learning is emphasized, and all in all these ideas are bringing new challenges for the teacher.</p> <p>Every pupil is unique. Their teaching means guiding and assisting the pupil in their learning by taking into account the pupil's operational preparedness and background knowledge. The aim is to help the pupil find their individual learning path through positive knowledge and learning experiences.</p> <p>The most important role of the teacher is to guide the pupil into learning-enhancing pathways, which will help the pupil to find and undergo the strong experiences involved in learning.</p> <p>The idea is not to force the learning process but to create an interactive environment that guides and assists in learning.</p>		
Keywords Vocational education of teachers, professional skill, teacherhood, teaching		
Miscellaneous		

SISÄLTÖ

LÄHTÖKOHDAT	2
1. KÄSITYKSIÄ OPETUSMENETELMISTÄ.....	3
1.1 Behavioristinen oppimiskäsitys.....	4
1.2 Humanistinen oppimiskäsitys.....	4
1.3 Konstrukttiivinen oppimiskäsitys	5
1.4 Kognitiivinen oppimiskäsitys	6
2. OMA OPETTAJUUS NYT	6
3. OPETTAJUUS TULEVAISUUDESSA	8
4. OPETTAJUUS TAITONA.....	11
5. KASVUN VÄLINEET MINULLA.....	13
5.1 Portfolio	13
5.2 Päiväkirja	14
5.3 Palaute	14
5.4 Ystävien tuki	15
6. OPETTAJAKSI KASVAMINEN	15
LOPUKSI.....	18
LÄHTEET.....	20

LÄHTÖKOHDAT

Olen aina halunnut jakaa osaamani tiedon eteenpäin. Näin ollen luonnollinen tie tiedon jakamiseen on valmistua opettajaksi. Jatkuva itseni kehittäminen on tullut elämässäni tavaksi ja elämäntilanteeseeni sopi jatkaa opiskelua konkreettisella tasolla. Pitkään jatkuneen työelämäni jälkeen huomasin olevani taas tyhjänpäällä. Työpaikka lakkautettiin ja olin juuri muutama vuosi sitten valmistunut restonomiksi Pirkanmaan ammattikorkeakoulusta. Haku ammatilliseen opettajakorkeakouluun Jyväskylään oli siis ajankohtainen ja jopa kehittymisen kannalta hyvä vaihtoehto. Unelma opettajaksi valmistumisesta oli siis käynnistynyt.

Opetusmenetelmät olivat käsitteenä outoja. En aiemmin ollut pohtinut menetelmiä opettaessani. Pian kuitenkin sain huomata, että perehtyminen niihin loi kuitenkin pohjan omalle tavalle opettaa. koulutuksen aikana olen saanut tarkastella uudenlaisia menetelmiä jakaa tietoa ja oppinut ohjaamaan opiskelijaa.

Tämä kehittymishanke raporttini tarkastelee omaa kasvuani opettajana. Tässä raportissani esittelen käyttämieni menetelmien teoreettista taustaa ja niiden soveltamista käytäntöön työharjoittelun aikana. Tarkastelen myös omaa opettajuuttani nyt ja tulevaisuudessa.

Lähtökohta työharjoittelulle oli haasteellinen, mutta toisaalta myös hyvä.

Pitkäaikainen ystäväni kotitalouden lehtori ohjasi harjoitteluani. Tällä ohjaavalla opettajalla oli mahdollisuus seurata opetustani päivittäin ja samalla antaa tukea ja palautetta välittömästi. Harjoittelujakso kesti kolme kuukautta ja sisälsi yhden kokonaisen periodin koulutuksessa. Sain itse toteuttaa kurssin aina suunnittelusta arviointiin asti. Haasteellista työharjoittelussa oli se, etten ollut koskaan aikaisemmin saanut toteuttaa näin suurta kokonaisuutta yksin. Omassa työharjoitteluraporttissani arvioin itseäni seuraavilla osa-alueilla: 1.oppimisen- ja opetuksen tavoitteet, 2.oppimisen- ja opetuksen sisältö, 3.pedagogiset periaatteet, 4.opiskelijatuntemus, 5.oppimisen ohjaaminen ja arviointi sekä vuorovaikutus.

Arvioitavan osa-alueen konkreettinen toteutus suunniteltiin opetusharjoittelun raamisuunnitelmaan. Opetusharjoittelun loppuraportissa osa-alueita tarkasteltiin muun muassa päiväkirjan avulla. Työharjoittelun loppuraportista näki reflektoidun

osaamisen. Työharjoittelun päiväkohtaiset suunnitelmat toteutettiin käytännössä, teorialunteina tai käytännön keittiötunteina.

Opetusharjoitteluni tarjosi minulle hienon kokemuksen kotitalouden ammattiopettajan työstä. Sain kokeilla erilaisia opetusmenetelmiä ja ohjata erilaisia oppimisprosesseja ja tutustua konkreettisesti tulevaan ammattiini. Yrittäjätaustani antoi hyvän lähtökohdan miettiä opetusta työelämälähtöisesti.

Opetusharjoitteluryhmäni koostui 18–19-vuotiaista kolmannen vuosikurssin nuorista aikuisista. Ryhmässä oli 9 oppilasta, ja he opiskelivat catering alan perustutkintoa, suuratalouden ruokatuotannon koulutusohjelmassa. Taustaltaan opetusryhmä oli peruskoulupohjainen. Ryhmä oli haastava, sillä ryhmässä oli oppilaita joilla oli erilaisia oppimisvaikeuksia, kuten keskittymisvaikeuksia ja ihmissuhde ongelmia ym., jotka vaikuttivat hyvin oleellisesti oppimiseen. Opiskelijaryhmän dynamiikka saattoi myös vaihdella päivittäin, ja oma sopeutuminen ryhmän kanssa toimimiseen oli koetuksella.

1. KÄSITYKSIÄ OPETUSMENETELMISTÄ

Oppimiskäsitykset ja teoriat ovat aina olleet yhteydessä vallitsevaan ihmiskuvaan ja käsitykseen tiedon luonteesta, jonka lähteenä ovat ihmisen ajattelu, järki ja ymmärrys. Oppimiskäsitykset vaikuttavat siihen, millaisia opetusmenetelmiä opettaja käyttää. Opetusmenetelmä on opetuksen toteuttamis- tai työtapa ja sen tulisi edistää oppijan oppimista (Vuorinen, I. 2001, 63). Opetusmenetelmän sosiaali- ja ilmaisumuodolla sekä vuorovaikutuksen muodolla opettaja organisoii opetusta sekä aktivoi ja motivoi oppijoita. Erilaisia opetusmenetelmiä on hyvin paljon, ja niiden onnistunut käyttö riippuu muun muassa kurssin tavoitteista, opettajan opetustaidoista ja -tyylistä. (Hyppönen, O. 2004, 3).

Taitava opettaja hallitsee useita opetusmenetelmiä ja kykenee valitsemaan tarkoituksenmukaiset opetusmenetelmät ja käyttämään niitä vaihtelevasti erilaisissa opetustilanteissa. Monipuolinen opetusmenetelmien käyttö edistää oppijoiden oppimisprosessia. Oppimisprosessissa käytetään hyödyksi eri oppimistyyliin sisältyvää oppijan sisäistä energiaa, ja menetelmien vaihteleva käyttö lisää usein

vuorovaikutusta opettajan ja oppijoiden sekä muiden oppijoiden kesken (Vuorinen, I. 2001, 50–53).

Hyvä opetusmenetelmä lisää usein oppijan motivaatiota ja antaa opettajalle sekä oppijalle palautetta. Hyvällä opetusmenetelmällä opetetaan opetettavan aiheen lisäksi myös kriittistä ajattelua, ongelmanratkaisutaitoja, tiedon käsittelyä ja muokkaamista sekä keskustelutaitoja. Opettajan tulisi tuntea myös käyttämänsä opetusmenetelmä omakseen. (Knuuttila & Virtanen. 2001, 11–12.)

Opetusmenetelmien taustalla voidaan katsoa vaikuttavan erilaisia käsityksiä siitä, millä tavalla ihminen oppii menestyksekkäimmin. Vaikuttavimmat oppimiskäsitykset lienevät behavioristinen oppimiskäsitys, humanistinen oppimiskäsitys, konstrukttiivinen oppimiskäsitys ja kognitiivinen oppimiskäsitys.

1.1 Behavioristinen oppimiskäsitys

Behavioristinen oppimiskäsitys lähtee siitä, että opettaja on kaiken tiedon lähde ja, että käyttäytyminen on ehdollistettavissa. Vuorovaikutus olematonta ja silloin opetus suunnitelmat ovat ylhäältä päin saneltuja sekä luonteeltaan autoritäärisiä. Oppija nähdään vain passiivisena tiedon vastaanottajana, jota joko vahvistetaan silloin kun hän onnistuu tai rankaistaan kun hän epäonnistuu. Opetusmenetelmä soveltaessaan opettaja ehdollistaa opetuksen ja työskentelytavat. Opettaja ohjelmoi ja hallitsee oppijoiden tekemisiä.

Hyvänä tällaisissa opetusmenetelmissä näen sen, että arviointi on nopeaa ja käsitys on helppo ja nopea oppia. Myös oppimisen tavoitteellisuus on selkeä.

Huonoja puolia menetelmässä on se, että opiskelijalla ei ole vapautta ja vastuuta oppimisestaan.

1.2 Humanistinen oppimiskäsitys

Humanistista oppimiskäsitystä pidetään behavioristisen vastakohtana. Tämä oppimiskäsitys puoltaa sitä, että ihminen pyrkii aktiivisesti kehittämään itseään ja hallitsemaan itse omaa elämäänsä. Ihminen nähdään sosiaalisena ja vastuullisena, ja

valintoja tekemänä, ja perusluonteeltaan hyvänä. Humanistiseen oppimiskäsitykseen perustuva opetussuunnitelma pohjautuu aktiiviseen tietokäsitykseen, jonka mukaan tieto muuttuu ja kehittyy jatkuvasti. Tämän perusteella opiskelijan pitää muodostaa omia tulkintojaan ja käsityksiä oppimisen kohteena olevasta asiasta.

Tieto nähdään tässä lähestymistavassa ajattelun ja toiminnan välineenä. Opiskelun pitää olla toisaalta itsenäistä ja toisaalta yhteistoiminnallista. Arviointi on vapaata tai sitä ei välttämättä järjestetä ollenkaan.

Tässä oppimiskäsityksessä on hyvää sen suoma vapaus ja vastuu. Voidaan myös sanoa, että ihmisen kehityskelpoisuus on voimakasta. Huonoiksi kohdiksi koen itsekeskeisyyden, ”vain minä itse”. Samalla sosiaalisuus saattaa jäädä varjoon. Usein soveltaminen koulun arkitoimintaan ei ole helppoa, johtuen jokaisen oppijan yksilöllisestä tavasta oppia.

1.3 Konstruktiivinen oppimiskäsitys

Konstruktiivinen oppimiskäsitys lähtee siitä, että korostetaan oppilaan omaa aktiivista otetta oman tiedon rakentamiseen myös niissä tilanteissa, joissa oppilas on lahjakas tai jos hänellä on oppimisvaikeuksia. Omat kokemukset ovat rakentuneet eri tavoin eri oppijoilla.

Oppimisprosessissa oppija liittyy asioita aikaisempiin aihekokonaisuuksiin, ja omaan kokemusmaailmaan ja itselleen tuttuihin käsitteisiin. Opettajan rooli on luoda oppimisympäristöjä, jolloin opiskelija pääsee itse valikoimaan oppimistaan (konstruoimaan). Konstruktiiviseen oppimiskäsitykseen pohjautuvissa oppimismenetelmässä konstruktivistisesti suuntautunut opettaja toimii ohjaajana, sekä tukijana omatoimisessa oppimisessä sekä myös tiedon siirtäjänä.

Opiskelija käyttää aikaisempaa tietoa hyväkseen ja rakentaa sen varaan uutta.

Opiskelu perustuu vuorovaikutukseen, koska opetusmenetelmät sitä vaativat.

Hyvänä tällaisessa oppimiskäsityksessä on yhteistyö ja motivaatio. Huonoa käsityksessä on se, että erityistieto voi jäädä saavuttamatta. Opetustilanteessa

opettajan on annettava tilaisuus oppijalle käyttää mahdollisemman monia opetustilan välineitä hyödykseen. Oppilaan erityistiedon saavuttaminen vaatii opettajalta kannustavaa ja ohjaavaa palautetta, jotta opettajajohtoisesta opiskelusta päästään pois.

1.4 Kognitiivinen oppimiskäsitys

Kognitiivisen oppimiskäsityksen ihmiskuva perustuu siihen, että ihmistä pidetään aktiivisena ja tavoitteellisena informaation käsittelijänä ja muistin täydentäjänä.

Ihminen ohjautuu sisältä päin.

Oppija kartuttaa vanhaan tietoonsa uutta. Oppiminen on havaitsemista ja tulkitsemista.

Ihminen lisää sisäisiä malleja eli ”skeemoja” jotka auttavat suunnistamaan eteenpäin.

Hyvää menetelmässä on se, että oppija on aktiivinen ja oppimiseen annetaan selkeät

rakenteet. Huonona pidän sitä, että muistin asema ylikorostuu ja oppiminen saattaa

olla liian rationalisoitua. Työharjoittelussa kognitiivinen oppimiskäsitys näkyi

oppituntien etukäteissuunnittelussa. Se auttoi tuntikulussa.

2. OMA OPETTAJUUS NYT

Hyvin pian opiskelun alettua sain huomata, että opettajan työ ei ole pelkästään oman ammattitaitoni jakamista, vaan jotain paljon suurempaa.

Opetusharjoittelun aikana todellinen opettajuus astui kuvaani hyvin konkreettisesti.

Huomasin, että opettajana en voinut olla pelkästään tiedon jakaja. Oppilaat

käyttäytyivät muun muassa halventavasti opettajaansa kohtaan. Oppilaita oli myös kasvatettava.

Olin kaikkea tätä: Tiedonjakaja, psykoterapeutti, terveydenhoitaja, sosiaalityöntekijä ym. Tässä ammattinimikkeitä, joita tuli harjoittelun aikana mieleeni. Näitä mallintaen

saatan tulla hyväksi opettajaksi. Tänäpäivänä on tärkeää kuunnella oppilasta. On

tärkeä olla läsnä aikuisena ja opettajana sekä huomioida jokaisen yksilöllisyys. Sain

konkreettisesti huomata, että opettajan perustyö laajenee sisällöllisesti ja toimintatavoiltaan ja ympäristöltään.

Opetusharjoittelu oli monipuolinen kokemus. Joka päivä sain uusia kokemuksia ja

niistä palautetta ohjaavalta opettajaltani ja mahdollisuuden keskusteluihin koulun

muiden opettajien kanssa. Opetusharjoitteluni kesti kolme kuukautta. Tämä tarkoitti

sitä, että sain olla oppilaiden kanssa kokonaisen periodin. Se antoi mahdollisuuden

perehtyä opetussuunnitelmaan, jota harjoittelussa toteutin.

Opetusharjoittelussa pyrin pois perinteisestä opettajajohtoisesta opetuksesta kohti konstruktivisen oppimiskäsityksen mukaisia toimintatapoja. Erilaisten opetusmenetelmien kokeilu antoi mahdollisuuden pedagogiseen kasvuun. Mutta perinteisen behavioristisen oppimiskäsityksen pohjalta toimin silloin, kun ryhmä oli ylivilkas ja erittäin rauhaton. Ryhmässä tämä menetelmä toi turvallisuuden ja rauhallisuuden tunteen luokkahuoneeseen.

Seppo Helakorpi toimii Hämeen ammattikorkeakoulun ammatillisen opettajakorkeakoulun yliopettajana, dosenttina. Yrittäjänä pidän ensiarvoisen tärkeänä Seppo Helakorven ajatuksia verkostoitumisesta. Yrittäjänä toimiessani olen voinut luoda kontakteja ulkomaailmaan ja rakentaa verkoston ympärilleni. Ammatillinen osaaminen näkyi vahvana osana opetuksessani, ja opetuksen järjestämisen lähtökohtana pidin aina työelämän tarpeita. Ammatillinen osaamiseni on kehittynyt jatkuvan kouluttautumisen avulla, ja reflektoimalla opittua työelämään. Ammatillinen osaaminen koostuu muun muassa: 1.hallinnasta omaan ammatilliseen alaan, 2.vuorovaikutustaidoista, 3.verkostoitumisesta, 4.oman terveyden ylläpitämisestä. Alan ammatillinen osaaminen koostuu opinnoista, joita olen suorittanut aikaisemmin, kuten esim. restonomi (2006). Vuorovaikutustaidot kehittyvät itseilmaisun ja kuuntelemisen taidolla. Verkostoituminen on nykyaikainen tapa luoda yhteyksiä eri yritysten kanssa. Oman terveyden ylläpitäminen takaa oman fyysisen ja psyykkisen jaksamisen työympäristössä.

Opettajuus on yhä enemmän muutoksen kohtaamista, sen kanssa elämistä ja siihen vaikuttamista. (Luukkainen, O. 2004, 191). Aiemmin opettajuus oli opettamista steriilissä luokkahuoneessa laboratoriomaisissa olosuhteissa. Lisäksi nykyisin katsotaan, että opettaja saa erehtyä. Luukkainen kirjoittaa että tieto ei koskaan tule valmiiksi eikä osaaminen täydelliseksi. Siksi opettajan on valmistauduttava huolehtimaan siitä, että oma ammattitaito sekä opettamisessa että ammattiopettamisessa säilyy läpi työiän. Tämän takaa vain se, että jokainen opettaja kouluttaa itseään määräjain.

Aloittelevana opettajan tiedän, että ammatillinen sisältötietoni on aikaansa seuraavaa ja osaavaa. Ammattilehtien ja uuden tutkimustiedon tarkastelu on päivittäistä. Kuitenkin pedagoginen tieto on tähän asti vain hankittua sisältötietoa, jota

tulevaisuudessa kuitenkin pyrin hyödyntämään ja kehittämään opetuksessa omien kokemusten avulla.

3. OPETTAJUUS TULEVAISUUDESSA

Seppo Helakorpi kuvaa uutta opettajaa kasvatuksen asiantuntijana, joka toimii myös aikaisempaa enemmän tiimeissä ja verkostoissa sekä oman oppilaitoksensa sisällä että muussa yhteiskunnassa. Tiimit ja verkostoyhteistyö edellyttävät opettajalta dialogimaista, kehittävää työtettä ja sosiaalisten taitojen laajentamista verkosto-osaamisen piiriin. (Helakorpi, S. 2009,2–5) Seuraavassa esittelen Helakorven esittämän taulukon avulla, miten uuden ja vanhan asiantuntijuuden eri elementtejä voidaan ryhmitellä.

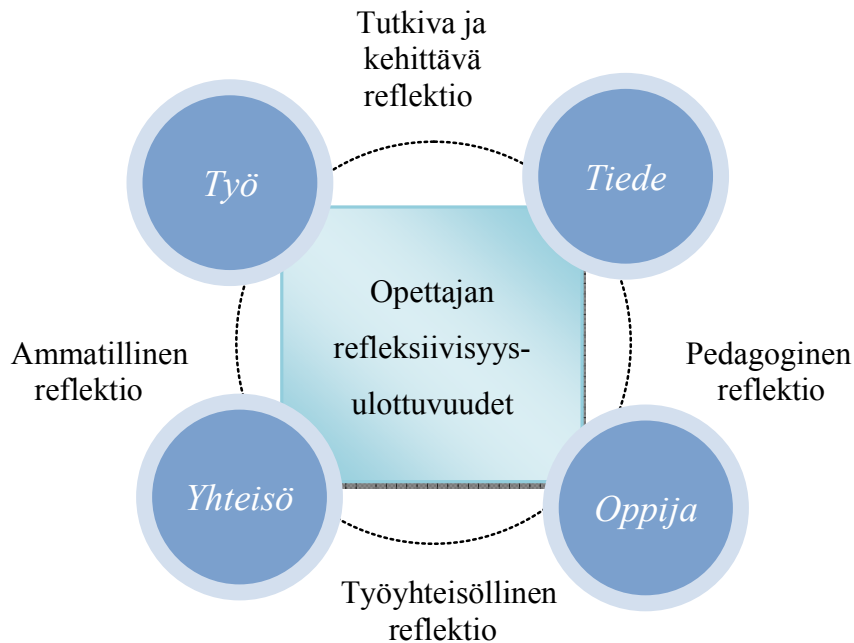
TAULUKKO 1. Uusi ja vanha asiantuntijuus (Helakorpi, S. 2009,2)

Vanha asiantuntijuus	Uusi asiantuntijuus
Ammattikuntakohtainen asiantuntijuus	Ammattikuntien ja ammattialojen rajat ylittävä laaja-alainen asiantuntijuus
Ammattikunnan yksinoikeus työtehtäviin ja asiantuntijuuksien kilpailu	Useita asiantuntijuuksia samalle ongelma-alueelle
Asiantuntijan autonomia työssään	Asiantuntijoiden tiimityö ja verkostoituminen
Asiantuntija asian legitimoijana	Asiantuntija asioiden tulkitsijana koulutukseen (tietämys) ja kokemukseen nojaten
Asiantuntijuuden nojaaminen objektivistiseen tieteen ihanteeseen: universaali totuus	Asiantuntijuus sisältää relativistista tietoa ja sisältää myös tietoista arvopohdintaa
Asiantuntijoiden hierarkisuus	Tasavertaiset suhteet asiantuntijoiden ja ei-asiantuntijoiden välillä
Asiantuntijuuden stabiilisuus	Dynaaminen asiantuntijuus, jatkuva uusiutuminen, osaamisen kehittäminen
Kaavamaiset ratkaisumallit ongelmiin	Tilannekohtainen analyysi ja luovat ratkaisut, tutkiva ja kehittävä ote
Asiantuntijan työn kohteena asiakas	Asiakas kumppanina, yhteistyö, asiakkuus laajempänä käsitteenä (myös yhteisöt)

Taulukossa Helakorpi kuvaa muutosta, mitä vanha ja uusi opettajan asiantuntijuus on tuonut. Aiemmin painotetusta ammatillisesta asiantuntijuudesta on siirrytty laaja-alaiseen asiantuntijuuteen. Myös verkostoituminen on työelämän kannalta erityisasemassa tulevaisuuden opettajan ammatinkuvassa.

Opettajan työtä luonnehtii reflektiivisyys, joka tarkoittaa jatkuvaa kriittistä ja arvoperustaista oman toiminnan ja toimintaympäristön muutosten havainnointia ja arviointia. (Helakorpi, S. 2009, 12)

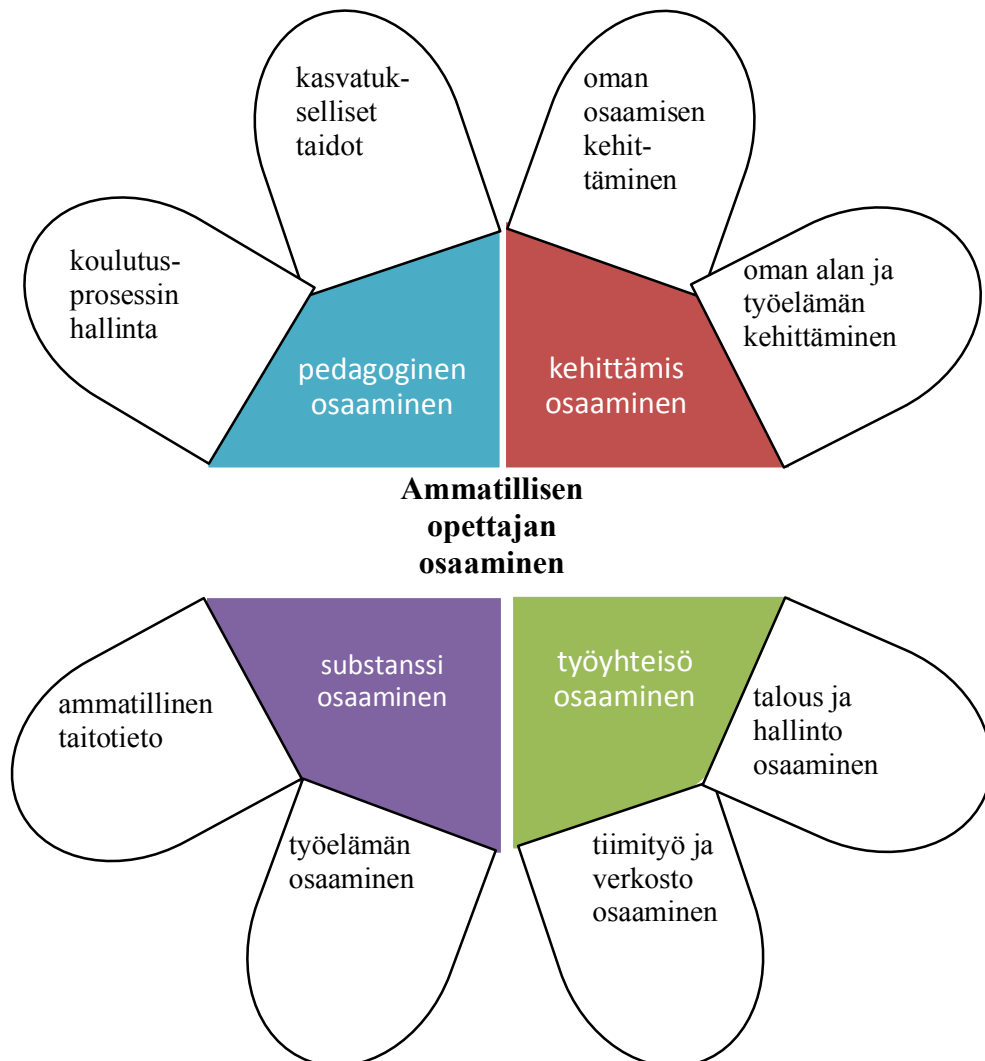
Helakorpi kuvaa verkostoitumiskehitystä, asiantuntijayhteyksiä, joka johtaa verkostokouluihin ja uuteen työnkuvaan. Ammatillisen sosialisoinnin ohjauksessa kouluttajan oman alan tuntemus ja syvä tietämys sosiaalisista prosesseista sekä tiimityöstä ja verkostoitumisesta ovat erityisen tärkeitä.

KUVIO 1. Ammatillisen opettajan asiantuntijuuteen liittyvät yhteydet. (Helakorpi, S. 2009, 12).

Opettajan työtä luonnehtii reflektiivisyys, joka tarkoittaa jatkuvaa kriittistä ja arvoperustaista oman toiminnan ja toimintaympäristön muutosten havainnointia ja arviointia. Kuviossa 1 opettajan asiantuntijuutta voidaan jäsentää neljän reflektiivisen ulottuvuuden näkökulmista: *ammattillinen reflektio* suhteessa työn maailmaan, *tutkiva ja kehittävä reflektio* tieteiden maailmaan, *pedagoginen reflektio* suhteessa oppijaan ja opetukseen sekä *työyhteisöllinen reflektio* suhteessa kouluorganisaatioon ja sen sosiaalisiin suhteisiin ja työtapoihin. Opettajan asiantuntijuus voidaan tältä pohjalta määrittää neljään osaamisalueeseen: substanssiosaaminen, kehittämis- ja tutkimusosaaminen, pedagoginen osaaminen sekä työyhteisö- ja verkosto-osaaminen.

Edellä kuvattuja ammatillisen opettajan osaamisen osa-alueita voidaan tarkentaa pienempiin alakohtiin, joista seuraavassa kuviossa 2 Helakorven hahmotelma.

KUVIO 2. Ammatillisen opettajan osaamisen osa-alueiden tarkennusta. (Helakorpi, S. 2009, 13).

Kuviossa 2 vasemman puolen asiantuntijuus liittyy opettajan ammattipedagogiseen alueeseen ja oikean puolen asiantuntijuus toimintaan työyhteisössä ja sen kehittämiseen.

Tulevaisuuden opettajuus on muuttamassa opetustyön aiempaa laaja-alaisemmaksi. Opettaja ei enää keskity pedagogisen prosessin hallintaan, vaan työ sisältää aiempaa enemmän aktiivista työelämäyhteistyötä yritysmaailman kanssa sekä osallistumista erilaisiin tutkimus- ja kehittämishankkeisiin. Pedagogisia taitoja ei suinkaan pidä unohtaa mutta pedagogisten taitojen lisäksi opettajan tulee kehittää omaa

identiteettiään ja osaamistaan sekä opettajan ammatin hahmottamista osana yhteiskuntaa.

4. OPETTAJUUS TAITONA

Opettajan työ on nykyisin käytännöllistä toimintaa. Opettajuutta luonnehditaan sellaisena ammattina, jossa on keskeistä eettisiin arvoihin pohjautuva päätöksenteko. Opettajuuden taidot kehittyvät niissä monissa ratkaisuissa, joita opettaja joutuu tekemään opetusta suunnitellessaan, opetustilanteen aikana ja sen jälkeen. Jokainen oppilaita, opetussisältöä tai menetelmää koskeva päätös perustuu joko tietoihin tai tiedostamattomiin arvoihin. Jokainen opettaja on vastuussa siitä, että arvostukset ja periaatteet eivät ole ristiriidassa koululaissa ja opetussuunnitelmassa julkilausuttujen arvokäsitysten kanssa. Opettajankoulutus pyrkii kehittämään opettajia, jotka ovat sisäistäneet omat arvostuksensa ja opetusta koskevat periaatteensa toimivaksi käytännön teoriaksi. (Syrjäläinen, E. ym. 2004)

Opettajuuteen liittyvien taitojen kehittyminen koulutuksen aikana on pitkäkestoinen prosessi. Kun opettaja jäsentää opetussisältöä ja soveltaa omaa käyttöteoriaansa opetustilanteissa, tutkiva asenne omaan työhön ohjaa häntä havaitsemaan oppimista haittaavia ongelmia, kyseenalaistamaan opittuja työtapoja ja perustelemaan toimintaa teorian kautta. Tutkivan asenteen omaksunut opettaja reflektoi kriittisesti omaa ajatteluaan ja toimintaansa. Samalla hänen päätöksentekotaitonsa ja pedagoginen ajattelunsa kehittyvät. (Syrjäläinen, E. ym. 2004)

Opettajan ammattitaidon kehittyminen koulutuksen aikana on perusluonteeltaan kokonaisvaltainen opettajapersoonallisuuden kypsymisprosessi, jossa on vaikea selkeästi erottaa erilaisia taitoja. Vaikka portfoliotyöskentelyn ja erilaisten tutkimusprojektien avulla voidaan painottaa eri taitoalueiden tarkastelua koulutuksen eri vaiheissa, jokaisen opetusharjoittelujakson aikana arvioidaan taitojen kehittymistä opiskelijan itselleen asettamien tavoitteiden näkökulmasta. Harjoittelun ohjaajien ja opiskelijatoverien kanssa järjestetyt palautekeskustelut tukevat koulutuksen aikana persoonallisuuden kehittymisen prosessia ja ammatti-identiteetin muodostumista. Keskustelut edistävät itsetuntemusta, mikä taas puolestaan on tärkeää tuettaessa lasten ja nuorten kehittymistä sekä pyrittäessä ymmärtämään ajankohtaisten

yhteiskunnallisten ilmiöiden merkitystä opetuksen näkökulmasta (Heikkinen, H.L.T. 2001, 113).

Opettajuuden taitojen kehittyminen jatkuu ammatillisena kasvuna koulutuksen jälkeen. Lisää haasteita opettajan ammatilliseen kasvuun tuo se, että opettaja ei ole nyky-yhteiskunnassa vain ennalta määrättyjen tavoitteiden toteuttaja, vaan myös opetussuunnitelman laatija ja koulutuksen kehittäjä. Yksi ammatillista kasvua edistävä tekijä on reflektion merkityksen oivaltaminen muutosprosessin käynnistäjänä. (Sulonen, K. 2004,178)

Ammatillisessa koulutuksessa opettajan pedagogista taitoa on käyttää alan työelämää oppimisympäristönä. Työssä oppiminen on oppilaalle oppimista asiakastöiden kautta. Näissä olosuhteissa voidaan ottaa opetukseen ko. alan kulttuuri ja sen kehittäminen. Työssäoppimisessa voidaan simuloida käytännön tilanteita ja osoittaa teorian ja käytännön yhteys todellisissa tilanteissa. (Luukkainen, O. 2004, 201)

Ammattialakohtaisella sisältötiedolla tarkoitetaan ja asiantuntijuutta, jota ammatillisella opettajalla on opettamastaan ammatista ja alasta. Pedagogisella osaamisella tarkoitetaan opettajan pedagogista taitoa, jonka varassa opettaja tekee pedagogiset ratkaisunsa sekä toiminnassa ilmeneviä tietoja ja taitoja. Pedagoginen osaaminen perustuu opettajan tieto- ja oppimiskäsitykseen. (Leinonen, A-M. 2008,20)

Oman alan sisältötiedon hallinta ja pedagoginen taito luovat yhdessä perusyhtälön jolla opettaja mahdollistaa oppimisen.

Ammatillisessa koulutuksessa tavoitteena on oppilaan ammattitaidon ja ammatillisen asiantuntijuuden kehittäminen. Opettajan on kuitenkin haasteellista ohjata oppilaita ammatillisessa kehitymisessä. Pelkkä sisältötiedon korostaminen opetuksessa voi johtaa siihen, että opettaja ei tunnista opetuksessaan noviisi-oppilaiden kehittymistarpeita.

Tietyllä alalla saavutettu asiantuntijuuskaan ei takaa sitä, että opiskeleva opettaja olisi hyvä auttamaan toisia oppimaan tätä kyseistä alaa. Asiantuntemukselle tarpeellinen alan sisältötieto on erotettava pedagogisesta sisältötiedosta, joka on tehokkaan opetuksen taustalla (Leinonen, A-M. 2008,35).

Opettajuuteen taitona vaikuttavat monet tekijät. Tiilikkala, (L. 2004, 221) pitää väitöskirjassaan ammatillisen opettajuuden kulmakivinä ammatillisuutta, kasvatuksellisuutta, vuorovaikutuksellisuutta ja persoonallisuutta. Näitä neljää

kulmakiveä voidaan käyttää jäsentämään erilaisia opettajuusparadigmoja ja niiden muutoksia.

5. KASVUN VÄLINEET MINULLA

Muutokset oppimista ja kasvatusta koskevissa uskomuksissa ja käytännöissä ovat johtaneet hakemaan uudenlaisia lähestymistapoja kasvatukseen ja opetukseen. Omina menetelminä käytin muun muassa portfolioa, päiväkirjaa, palautetta ja ystävien tukea.

5.1 Portfolio

Portfolio on todettu olevan joustava väline oppimisen, kehityksen ja kasvun monimuotoisuuden hallitsemisessa. Portfoliolla on sanottu olevan positiivinen vaikutus oppimiseen, kehittymiseen ja kasvuun erilaisissa oppimisympäristöissä aina päiväkodista yliopistoon (Niikko, A. 1997, 102–119)

Itselläni portfolio on ollut melkeinkuin päiväkirja, mutta kuitenkin sellainen johon on kirjattu kaikki tärkeimmät asiat ja ne ajatukset jotka ovat opettaneet minua. Portfoliota taitin vain erittäin tärkeiksi katsominani päivinä ja silloin kun konkreettisesti opin jotain.

Portfolion myötä olen mielestäni onnistunut reflektoimaan kokemuksiani suhteessa sisältötietoon eli saanut sovellettua teoriaa käytäntöön. Portfolion avulla olen voinut arvioida omaa työtäni, oppimista. Työn arvioinnissa olen huomannut tuovani enemmän autenttisuutta eli elämänläheisyyttä ja vaihtoehtoisia tapoja. Arvioinnin välineenä portfolio onkin ollut vahva side opiskelu- ja oppimistodellisuuden välillä. Oppimisen syventyminen näkyi mielestäni selkeästi, koska itsearviointi oli hyvin realistista portfoliotyöskentelyssä. Portfolio auttoi minua tarkastelemaan ja arvioimaan kognitiivisia prosesseja ja toimintoja. Portfolio osoitti, mitä jo osaan ja missä ovat vahvuuteni, mutta myös mitä alueita piti kehittää. Portfolio on moderni ja nykyaikainen oppimisen menetelmä, joka sopi minulle mainiosti.

5.2 Päiväkirja

Päiväkirja tai oppimispäiväkirja tuki portfolioa, mutta oli kuitenkin rakenteeltaan erilainen. Päiväkirja oli hyvin henkilökohtainen ja myös ulkonäöltä oman näköiseni. Päiväkirjan tehtävä oli tukea ja antaa ymmärrystä tekemisilleni.

Päiväkirjaa täytettiin joka päivä. Siinä näkyvät selkeästi muun muassa erilaiset tunteet tai päivät, jolloin saattoi olla väsynyt. Päiväkirja oli tarkka ajankohdiltaan, ja siihen myös laadittiin etukäteen mm. päivän aikataulus ja viikko suunnitelma. Toteutuneita aikatauluja pystyttiin näin seuramaan ja analysoimaan suunnitelmia välittömästi tuntien jälkeen.

Päiväkirjassa seurasin myös hyvin tarkasti oman auktoriteetin kehittymistä. Auktoriteetti saattoi olla joskus koetuksella, mutta opetusharjoittelun myötä se kehittyi valtavasti. Ohjaavan opettajan palautteessa lukee ” *Hanna on mielestäni kyennyt toimimaan vastuullisena opettajana (aikuisena) opiskelijoiden kanssa toimiessaan. Hän on hyvin ymmärtänyt, ettei opettajan tehtävänä ole olla kiva kaveri vaan vastuullinen, oppimista tukeva opettaja*”.

5.3 Palaute

Opiskelun tärkeä osa on omista opintosuorituksista sekä omasta oppimisesta ja edistymisestä saatava palaute. Palautetta kannattaa hyödyntää aktiivisesti oman oppimisen edistämiseksi. Jo opintokokonaisuutta suunniteltaessa pohdin, millaista palautetta haluan oppimisestani saada, sekä keneltä ja missä vaiheissa opintoja palautetta tarvitsen.

Palaute ei koskaan ollut yksisuuntaista vaan palautteen tarkoitus oli sekä omia opintojani tukevaa että oppilaille annettavaa. Oman palautteen suhteutin omiin tavoitteisiin.

Palautetta keräsin sekä kirjallisena että suullisena. Suullista palautetta ohjaava opettaja antoi päivittäin tuntien jälkeen. Oppilaiden suullinen palaute tuli välittömästi tilannekohtaisesti. Kirjallista palautetta keräsin aika-ajoin sekä kurssin viimeisenä päivänä.

Kirjallisesta palautteesta puuttuvat sanattomat vihjeet, jotka saattavat joko vahvistaa sanallista viestiä tai hämmentää vastaanottajaa. Oppijan kannalta kirjallinen palaute on kuitenkin arvokasta, koska hän voi palata siihen ja käydä läpi sitä aivan toisella tavalla kuin välittömässä vuorovaikutustilanteessa ohivilahtavia moninaisia viestejä.

Kasvokkain tapahtuvassa vuorovaikutustilanteessa kommunikointi on luonnollisesti monipuolisempaa, koska käytössä ovat ilmeet, eleet ym. sanattomat viestit, joilla voi tukea sanallista viestintää.

5.4 Ystävien tuki

Ystävä on se, jolle haluaa ensimmäisenä kertoa niin hyvät kuin huonotkin uutiset.

Hyvä ystävyysuhde kantaa läpi elämän ja antaa voimia, tukea ja kannustusta vaikeissakin tilanteissa. Koin ystävän tuen tärkeäksi. Ystävän tuki monenlaisissa tilanteissa kantoi eteenpäin opiskelussa ja ennen kaikkea raskaassa opetusharjoittelujaksossa sekä sairaana ollessani. Työelämän kannalta hyviin ihmissuhteisiin kannattaa panostaa. Ne antavat mahdollisuuden verkostoitua ja luoda ympäristön missä sosiaalinen kanssakäyminen kukoistaa.

Konstruktivistinen oppimiskäsitys painottaa emootioita erottamattomana osana oppimista. Nämä käsitykset tukevat omia kokemuksiani, koska olen äärettömän emotionaalinen. Moni päätös opetustilanteessa perustuu tunteen luomaan vaikutelmaan opetettavasta aiheesta.

6. OPETTAJAKSI KASVAMINEN

Opettajana kehittyminen on varsin laaja ja monisäikeinen asia. Sitä ovat esimerkiksi

- Erilainen pedagoginen kehittäminen ja koulutus.
- Oman alansa asiantuntijana kehittyminen, johon kuuluu mm. oman alan jatkuva seuraaminen, uusimman tiedon tuominen opetuksessa esiin ja tutkimustyön tekeminen.
- Uusiin opetusmenetelmiin, tenttikäytäntöihin, harjoitustöihin ja kurssin suoritustapoihin tutustuminen, niiden kokeileminen ja käyttöönotto.

- Yhteistyö osaston ja korkeakoulun muiden opettajien kanssa, esimerkiksi opettaminen joskus yhdessä toisen opettajan kanssa tai muiden opettajien opetukseen tutustuminen.

- Opetusportfolion kokoaminen, joka voi sisältää mm. oman opetusfilosofian ja -historian, kollegoiden arviointia ja opetuksen kehittämishankkeita.

(Rauste-von Wright, Ym. 1999)

Opetussuunnitelmatyö kuuluu keskeisenä, toistuvana prosessina opettajan työhön. Liian usein se on tarkoittanut käytännössä sitä, että opettaja muuttaa oppisisältöjä ja opetusmenetelmiä vuosittain jonkin verran, nojautuen kuitenkin melko paljon vanhoihin käytäntöihin tai oppikirjan tekijöiden tekemiin ehdotuksiin.

Vastuunsa tiedostava opettaja on valmis tällaiseen kokeiluun, joka vaatii luovuutta ja kyselevää kokeilunhalua, mutta myös epäonnistumisen tiedostamista.

Pedagogisesti ajatteleva opettaja kykenee tiedostamaan ja arvioimaan oman opetuksensa perusteita ja arvolähtökohtia.

Olli Luukkainen on kirjoittanut väitöskirjassaan opettajan eettisyydestä. Hänen mielestään moraalinen ja eettinen ulottuvuus ovat oleellinen osa opettajaksi kasvamista. (Luukkainen, O. 2004, 62)

Opettajan työtä ohjaakin erilaiset eettiset ”ohjeet”. Ohjeet ovat väljiä, mutta ne toimivat muistuttajina niistä ideaaleista, joihin opettajan tulee kasvattajana pyrkiä.

Opettajan työhön kuuluu yhteistyö eri tahojen kanssa. mm. oppilaat, oppilaiden perheet ja kollegat. Yhteistyötilanteissa on aina otettava huomioon jokainen taho yksilöllisesti.

Opettajan eettisyys ja yksilöllisyys korostuu opettajuuden kasvun edetessä.

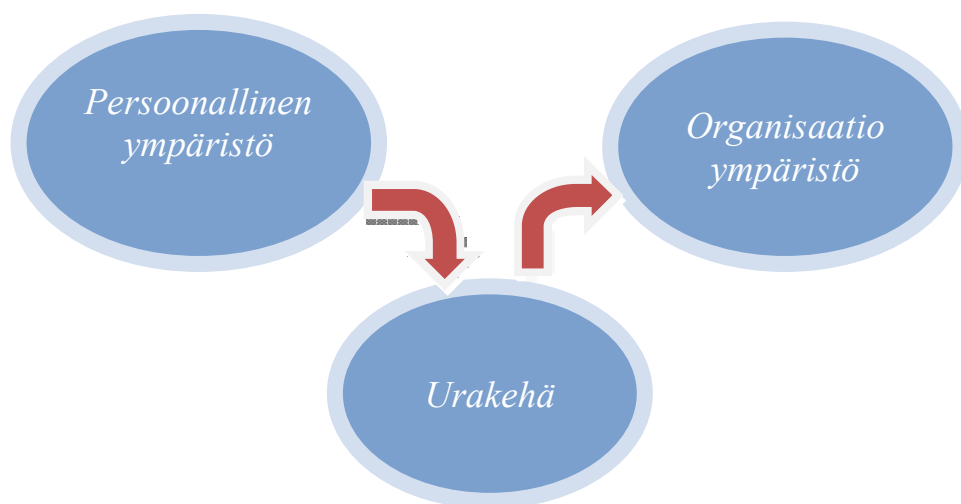
Luukkainen kirjoittaa väitöskirjassaan, että opettamisessa eettisyys tarkoittaa oppilaiden tarpeiden ja edun ensisijaista huomioimista. Opettajat ovat eettisiä, jotta oppilaat voisivat oppia, miten olla eettinen. Opettajan ei kuitenkaan tule ilmaista luokassa mielihyvää siksi, että oppiminen tehostuisi, vaan ilmaistakseen oppilaille sitä iloa, jota uuden tiedon oppiminen käytäntöön tuominen tuo. (Luukkainen, O. 2004, 63)

Hyväksi opettajaksi kasvamisen edellyttää omien eettisten päämäärien ja tavoitesuunnitelmien selkeyttämistä. Tästä syystä opettajan tulee sopeutua

muutosvastarintaan ja toimia ns. ”muutosagenttina”. Tällaiselle toiminnalle on ominaista seuraavat piirteet.

- Päämäärän ja henkilökohtaisten arvojen selkiinnyttäminen: oma kasvatusnäkemys, henkinen itsenäisyys ja eettinen vastuu.
- Asennoituminen: ajattelun uudistaminen, ammatillinen kasvu ja jatkuva oppiminen omakohtaisen pohdinnan kautta.
- Ammattitaidon laajentaminen ottamalla haasteita ja ammatillisia riskejä; kokeileva opetustyö, uusien ideoiden työstäminen luokassa.
- Kollegiaalinen yhteistyö ammattitaidon ja itsetuntemuksen syventyminen vuorovaikutteisen yhteistyön kautta. (Luukkainen, O. 2004, 64–65)

Ammatillinen kasvu kestää koko työiän. Koulutus ja kouluttautumistarve ovat kuitenkin yksilöllistä. Eettisen näkökannan huomioon ottaen kasvuun sisältyy erilaisia pyrähdyksiä. Elämäntilanne on aina ensimmäinen vaikuttava tekijä opettajaksi kasvussa. Luukkainen on kuvannut työssään Anneli Niikon kaaviota opettajan uran dynamiikkaa seuraavasti (kuvio 3.)

Kuvio 3. Opettajan uran dynamiikka. (Luukkainen, O. 2004)

Persoonalliseen ympäristöön liitetään perhe, elämän vaiheet, yksilölliset taipumukset, harrastukset, kriisit ja positiiviset kriittiset tapahtumat. Urakehään liitetään työhön otto, peruskoulutus, uran jättö, uran alamäki, vakiintuminen, uralla turhautuminen, kiinnostus ja kasvaminen ja pätevyyden rakentaminen. Organisaatioympäristöön

liitetään, ammattiliitto, säädökset, johtamistyyli, luottamustoimet, yhteiskunnalliset odotukset ja ammattijärjestöt. (Luukkainen, O. 2004, 134)

Niikon antama malli antaa mahdollisuuden tehdä henkilökohtaisen kehityssuunnitelman. Siinä onnistuminen edellyttää kuitenkin koulun johdon ja opettajan välistä avointa keskustelukulttuuria ja vahvaa yhteisöllistä toimintatapaa.

Opettajan on reflektoitava, sillä se on ainoa tapa oppia ja kasvaa opettajana. Tietoisuus avartuu ja uusien näkökulmien löytäminen on helpompaa. Kehittyäkseen opettajan on oltava tietoinen omasta ajattelustaan ja toiminnastaan. Reflektiivinen opettaja kykenee olemaan irrallaan itsestään, astumaan ulos tilanteesta ja kriittisesti tutkimaan omaa toimintaansa ja sitä kontekstia missä hän toimii. Reflektio on edellytys sille, että opettaja pystyy yhdistämään oman ammattialansa osaamisen ja pedagogisen osaamisensa pedagogiseksi sisältötietoisuudeksi. (Leinonen, A-M. 2008,36)

LOPUKSI

Oppimista tapahtuu kaiken aikaa tahtomattakin. Opiskelu sen sijaan on mielestäni ohjattua toimintaa, jonka avulla oppilas pyrkii oppimaan jotakin. Opettaminen taas perustuu pedagogisiin menetelmiin, joiden avulla tuodaan opittava asia oppijan tietoisuuteen. Raporttia kirjoittaessani olen oppinut kaiken aikaa uutta.

Mielenkiintoisinta on kuitenkin ollut saada perehtyä lähdekirjallisuuteen, joka on innoittanut minua pohtimaan omaa opettajuuttani.

Pedagogisessa ajattelussa pohdin monen oppimisteorian merkitystä toisiinsa nähden.

Vertailin omaa tapaa tehdä työtä, ja voin todeta, että käytän eri menetelmiä vielä laajalla skaalalla. Oppimisteorioita voidaankin kuvata kilpailevina vaihtoehtoina.

Opetustilanteen haltuunotto riippuukin hyvin paljon opiskelevasta ryhmästä ja heidän tarpeistaan. Oppimisteorioita tulisi kuitenkin käyttää toisia tukevinä ja täydentävinä.

Niiden monipuolinen käyttö soveltuu jokaiseen oppilasryhmään. Oppimistilanteiden moninaisuus vaatii monipuolisia menetelmiä käytännössä.

Tulevaisuuden opettaja on moniosaaja, joka järjestää oppimismahdollisuuksia, luo yhteyksiä, tutkii, markkinoi, konsultoi ja on yhteyksissä myös kansainvälisesti. Hän

on sitoutunut oman oppilaitosyhteisön visioihin ja missioihin. Hän kehittää itseään lakkaamatta on oman alani asiantuntija ja pedagogi.

LÄHTEET

Engerberg, J. Väisänen, P. Savolainen, E. 2000. Opettajatiedon kipinöitä Joensuun yliopisto. Savonlinnan opettajakoulutuslaitos. Verkkojulkaisu, Viitattu 14.4.2009 <http://sokl.joensuu.fi/verkkojulkaisut/kipinat/>

Hakkarainen, K. Lonka, K. & Lipponen, L.2000. Tutkiva oppiminen WSOY

Heikkinen, H. L. T. 2001. Toimintatutkimus, tarinat ja opettajaksi tulemisen taito. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 175.

Helakorpi Seppo 2009. Hämeen ammatillisen opettajakorkeakoulun openetti wwwsivut. Ammatillinen kouluttaja - tiimiytynyt ja verkostoitunut rajanylittäjä. Viitattu 16.5.2009. <http://ope.aokk.fi/~shelakorpi/verkosto-opettaja.pdf>.

Hyppönen, O. 2004. Erilaisia opetusmenetelmiä - Kuvaukset, vahvuudet ja haasteet Opetuksen ja opiskelun tuki – TKK. Viitattu 13.5.2009 <http://www.dipoli.tkk.fi/ok/p/yoop/2004/lp/LP-05-opetusmenetelmia.rtf>

Leinonen A M. Väitöskirja. 2008. Ammatillinen opettajuus kansallisessa verkko-opetuksen kehittämishankkeessa. Tampereen yliopisto kasvatustieteiden laitos.

Luukkainen, Olli. Väitöskirja. 2004. Opettajuus- Ajassa elämistä vai suunnan näyttämistä. Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden laitos.

Knuuttila, M. ja Virtanen, A. 2001. Opettajan opas onnistuneeseen opettamiseen. Hki: TKK:n Opetuksen ja opiskelun tuen julkaisuja 1/2001. Viitattu 3.5.2009 <http://www.dipoli.tkk.fi/ok/palvelut/tieto/julkaisut/pdf-julkaisut/opeopas.pdf>

Niikko, A. 1997. Ammatillisen kasvun itsearviointi portfoliokäytäntönä. Jyväskylän ammatillisen opettajakorkeakoulun julkaisuja 16.

Rauste-von Wright, ML.& von Wright, J. 1999. Oppiminen ja koulutus WSOY

Sulonen, K. 2004. Opetussuunnitelman uudistamistyö opettajan ammatillisen kasvun välineenä - kohteena peruskoulun kotitalouden opetus. Helsingin yliopiston kotitalous- ja käsityötieteen laitoksen julkaisuja 13.

Syrjäläinen, E. Jyrhämä, R. ja Haverinen, L . 2004 Praktikumikäsikirja.

Tiilikkala L. Väitöskirja 2004. Mestarista tuutoriksi- Suomalaisen ammatillisen opettajuuden muutos ja jatkuvuus. Jyväskylän yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta.

Ulonen Katariina. Väitöskirja, tammikuu 2004. Opetussuunnitelman uudistamistyö opettajan ammatillisen kasvun välineenä - kohteena peruskoulun kotitalouden opetus. Helsingin yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta, kotitalous- ja käsityötieteen laitos. Viitattu 22.4.2009

(<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/kas/kotit/vk/sulonen/opetussu.pdf>)

Vuorinen, I. 2001. Tuhat tapaa opettaa: Menetelmäopas opettajille, kouluttajille ja ryhmän ohjaajille. Tampere: Resurssi.